

„A világ nekünk dolgozik”

Interjú Dr. Prószéky Gáborral, a MorphoLogic Kft. alapítójával

NAGY BEATRIX HAVASKA

nbh@mailbox.hu

Bár a januári számunkban megjelent interjú mindhárom alanyaként jelentős kutatókat, fejlesztőket ismerhettünk meg, most újra kiemelten foglalkoznunk kell egyikükkel, illetve munkája kapcsán a beszédkutatással. Jelenleg ugyanis sokat hallunk az EU-adminisztráció fordítási nehézségeiről, ahol is közel két tucat nyelvről kell ugyanennyire fordítani, így ez a tevékenység komoly létszámú minőségi fordítót igényel. Ezen a problémán hivatott segíteni a jövőben a gépi fordítás. Most tehát térjünk vissza a beszédkutatás témakörére, amely ennek megoldását is ígéri.

a Szerk.

Gyorsuló világunkban mind fontosabbá válnak a technika újdonságai. Elvárjuk, hogy segítségünkre legyenek nap mint nap, a legegyszerűbb, hétköznapi dolgainkban is. Ezek közé tartozik a számítógépen jól ismert helyesírás-ellenőrző program is. Minden nap használjuk, de sokan nem is tudjuk, hogy ezt is egy magyar cég fejlesztette ki. Vajon miért nem ismerjük ezeknek a zseniális találmányoknak a magyar alkotóit? Ebből a beszélgetésből megismerhetjük a világhíres, magyar helyesírás-ellenőrző program alkotóját.

Mikor jutott eszébe, hogy szükség lenne azokra az ötletekre, amelyek azóta széles körben elterjedtek, és miért gondolta, hogy ezzel nemcsak tudományos elismertséget, hanem az országhatárokon túl nyúló üzleti eredményeket is elérnek?

Amikor elkezdtük, nem jutott eszembe semmi. Biztos, hogy az induláskor nem üzleti motiváció hatására állt össze a csapatunk. Lehet, hogy ez 2004-ban más-hogy lenne, de ez még 1991-ben volt. Előtte rövid ideig Hollandiában dolgoztam és beleláttam a nyelvtechnológiába és annak lehetőségeibe. Több mesterséges intelligencia projektben vettem részt olyan helyeken, ahol ezeket „nagyban művelik”. Stanfordban, Helsinkiben akkor már hasonlót csináltak, mint később mi.

Az induláskor sem tudományos elismertségről, sem üzleti gondolkodásról nem volt szó. Többen kezdték már így az életüket. Én is éveken keresztül hallgattam egy kis szoftveres csoportnak az elképzeléseit, akik azt ígérték, hogy egyszer egy magyar helyesírás-ellenőrző programot készítenek. Ez a gondolat több konferencián is elhangzott. Én, aki matematikus és nyelvész is vagyok és ugyanezzel a témával foglalkoztam, elefántcsonttoronyban ültem a tudományommal, és azt nem hasznosítottam. Örültem, hogy szoftveres csoportok végre aprópénzre váltják a tudást, és milyen szép, hogy csinálnak az elképzelésekből valamit. Nekem ez nagyon tetszett, de mindig csak azt hallottam, hogy majd egyszer meglesz...

Erre jött a kisördög és azt mondta: mi el tudjuk ezt készíteni. Meg is csináltuk a helyesírás-ellenőrző programunkat, ami egy kicsit előbb készült el, mint másoké.

Hárman indultunk, most harmincan vagyunk. Így folyamatosan lehetett érezni azokat az üzleti eredményeket, amire mindig büszkék voltunk. Nagyon sokan az akadémiai világból jöttünk, így megtartottuk a tudományos értéket is. Ez tipikus magyar, közép-európai folyamat: ami tudományos, az bizonyára komplikált, lassú. Egy működő rendszer, amivel tudományos konferencián lehet megjelenni, és a piacon is el lehet adni, az némiképp ellentmondásnak tűnt.

Ars poeticánk, vagy ha úgy tetszik missions statementünk – az előbbi ellentmondás feloldása. Azaz: mert valami tudományos, az nem szükségképpen lassú és körülményes.

Mikor gondolt először arra, hogy a számítógépeket el lehetne látni helyesírási programmal, sőt aláhúzással jelezni tudja a nyelvi és mondattani gyengeségeket is?

Az akkori első 100%-ig magyarított szövegszerkesztőbe 1991-ben alkalmaztuk először eredményeinket. Innen kezdve egy láncreakció indult el, egymás után jelentkeztek a neves cégek, így a Word Perfect, a Lotus, majd később a Microsoft. Mindenki ellenőrizte, mi meg egyre javítottunk a minőségén.

Amikor láttuk, hogy ebből termék lesz, eldöntöttük, hogy legalább egy gmk-t össze kellene hozni. Jobb, ha jogi személy a gyártó, és nem magánemberek csinálják. Miután cégeseztünk és a partnerek komolyan vették az eredményeinket, érzékeljük, hogy itt többről van szó, mint egyszerű hobbiról, sőt, amit kitaláltunk, azzal már tudományos értéket is létrehoztunk.

Az említett másik csapat magyar helyesírás-ellenőrző programot akart készíteni. Mi egy nyelvleíró formalizmust hoztunk létre, amiben a magyar az *alkalmazások közül csak az egyik*. Lényegesen több munka, ha az ember egy általános eszközt alkot, viszont a későbbiekben ezerszeresen megtérül. Más nyelvre, más alkalmazásra viszonylag hatékonyan kezdtünk el ebből építkezni. Technikai gyakorlatunkat kis gépeken szereztük meg, így nyugat-európai potenciális versenytársainkhoz képest sokkal jobb helyzetben voltunk, mert létre tudtuk hozni kicsiben azt, amire ők nem voltak rákényszerítve. Több alkalommal azzal nyertünk, hogy a kis

gépeken alig volt hely az operációs rendszer és a futó program mellett, de mi meg tudtuk oldani a problémát.

A külföldi siker a tudásbeli háttéren túl azon alapult, hogy a 90-es évek elején kezdett érdeklődni a világ a szövegszerkesztőbe beépíthető nyelvi programok iránt. Akkor indultak el az első helyesírás-ellenőrök. Viszonylag jó időpontban léptünk piacra, akkor szakadt fel a vasfüggöny. Ennek következményeként többeknek a magyarokon kívül is fontos lett a magyar nyelv, mert piacot akartak nyerni.

Bár a globalizációtól félnek az emberek, nehogy elveszzen az anyanyelv, de ez az a folyamat, amely támogatja a helyi kultúrákat. Magyarországon úgy lehet csak eladni, ha magyarul van minden kézikönyv, minden leírás. Ez 20 évvel ezelőtt egyáltalán nem így volt. Ez most egy óriási lehetőség. Nemcsak nekünk fontos, hogy magyarul legyen, hanem a külföldi cégeknek is, ráadásul ehhez mi tudunk technológiát gyártani.

Ez az első helyesírás-ellenőrzés csak egy alkalmazása volt a nyelveírásnak, tehát a két betűköz között egy betűsorozat magyar szónak minősül, ragozott vagy bármilyen módon képzett magyar szónak, akkor az jó, ha meg nem, akkor meg kell mondani, hogy miért nem jó, és mi kell helyette.

Persze a feladatunk ennél sokkal nehezebb, a nagyon bonyolult magyar nyelvet olyan eszközökkel írtuk le, ahogy előttünk még nem tették. Ha a magyar a legbonyolultabb nyelv, akkor ezeket lehet alkalmazni más nyelvekre is. Ha valaki angolból indul, akkor már a németig is alig jut el, mert annyi nehézsége van a német nyelvtannal. Viszont ha a magyarból indul ki, akkor leegyszerűsítéssel jó lesz az a németre is.

Ez volt a későbbiekben az a lépés, ami megengedte, hogy más nyelvekre is írjunk programot. Így ez tényleg nyelvfüggetlen, az eszközöket pedig magunk, az utánunk jövő és az általunk alkalmazott kollegák tudása biztosítja. Lehetne javasolni másoknak is, hogy induljanak ki egy ilyen nyelvből, mint a magyar, de ha nem az anyanyelvük, akkor nem sikerülhet. Tehát nem azért, mert olyan okosak vagyunk a magyar gondolkodásunk miatt – mert abban nem hiszek –, hanem abban, hogy a magyar nyelvet kell leírni. Sokkal több változat szükséges, mint az angolnál, viszont ha megvan, akkor rengeteg minden olyant tudunk, amit mások nem. Például ugyanannyi idő alatt, ugyanolyan hatékonysággal, ugyanakkora helyen oldunk meg egy ezerszer nagyobb problémát.

A kérdés, hogy mikor gondoltam először arra, hogy a számítógépeket el lehetne látni helyesírás-ellenőrző programmal? Hát akkor, amikor más mondta, hogy ő meg szeretné csinálni. Csak aztán nem csinálta, vagy csinálta, de csak lassan.

A zöld aláhúzás egy másik probléma. Ezzel a Wordben mindenki találkozik, sőt ma már a magyar Officeban is. Ezzel a szóhatáron túl lehet látni. A szóhatáron túl az nem feltétlenül azt jelenti, hogy tökéletesen tudom, hogy mi van a mondatban, sőt pont az ellenkezője. Egy ilyen nyelvhelyességi programnak a legnagyobb érdekessége, hogy nem a jó mondatokra működik, ha-

nem a rosszra, tehát nem tudjuk hogyan kell szép nyelvtant írni. Márpedig nekünk a hibákat kell megfogni. Ez igen egyszerűen hangzik: írjunk egy nyelvtant, és ami abba nem fér bele, az lesz a rossz, de ez nem így van.

Miért rossz? Mi hiányzik, miért és honnan? Tehát valószínűsíteni kell, hogy kihagyott egy vesszőt, külön írta, amit egybe kellett volna és így tovább. Ez nem csak annyi, hogy nem jó. A nyelvészek írnak olyan nyelvtant, ami egy adott nyelvre jó, és mindaz ami abba nem fér be, arra vállat vonnak. Nekünk pedig meg kell mondanunk, hogy miért nem, és ez nem egy egyszerű kérdés. Erre megint trükköket kellett elővenni: hogyan lehet szimulálni a magyarul írók hibáit? Általában olyanok írnak számítógépen magyar szövegeket, akik tudnak magyarul. Tehát nem a nyelvtanról van szó, hanem arról, hogy mi az, amit elnéztünk. A rossz magyar mondatokra írt nyelvtan működik a zölddel aláhúzó nyelvhelyesség ellenőrzőben is.

Erre nem mi gondoltunk, hanem adottak voltak a lehetőségek, hiszen akkor már része volt a magasabb szintű helyesírás-ellenőrző rendszer a Microsoft Wordnek. A magyar azt hiszem a hatodik volt a Microsoft nyelvei közül. Szerencsés helyzetben voltunk, hogy korán tudtunk lépni ebben az irányban.

Most, mint sikeres vállalkozók foglalkoznak-e korábbi kutatási eredményeik továbbfejlesztésével, vagy esetleg új területen igyekeznek eredményeket elérni? Hogyan vezetett az út a szakmai tudományos és műszaki eredményektől ennek üzleti alkalmazásáig?

Nem működne a cég, ha nem a korábbi kutatási eredményeink továbbfejlesztésével foglalkoznánk. Sikerült olyan irányokat megcélozni, melyek nem lezárt eredményt, hanem egy jó irányba való indulást kínáltak. Egy kutatás nem pont addig tart, ameddig a pénz.

Ez egy nehéz dolog, mert az üzleti életben, ha valamire nincs pénz, akkor azt nem folytatjuk. Az elején a legnehezebb az volt, hogy a kollegákkal megértessük, bár nagyon jó ötleteik vannak, de mivel a saját pénzünkből élünk, nem tudunk mindent megvalósítani. Ingyen nem tudunk dolgozni, mert akkor meghal a cég. Ezt a 90-es évek elején még sokan nem értették.

A mai napig mi, a három alapító vagyunk a tulajdonosai a cégnek. Semmi külső pénzügyi segítséget nem kaptunk. Senki nem vásárolt ki részeket, semmilyen különleges konstrukcióval nem támogattak bennünket. Ez pont azért van, mert megpróbáltunk nagyon kicsiket lépni. Lehet, hogy más 12 év alatt exponenciálisan felfut, mi viszont egy egyenes vonalú egyenletes mozgással megyünk előre. Nyilván ha nagyon üzletemberesen nézem, ez nem olyan izgalmas, mint egy nagyon gyorsan felfelé ívelő, vagy hirtelen bukni akaró, de értékes vállalkozás. Ez csak annak jó, akit az motivál, hogy amit csinál az jó, és természetesen az is, hogy ebből pénzt szerezzem, de nem extra profitot.

Az a célunk, hogy a még nagyobb kihívásokra még jobb válaszokat adjunk. Lényeges, hogy a kutatási eredményeket mindig összeépítsük a következővel, és próbáljuk ezt szerves egységgé tenni.

Ez már 12 éve működik. Mindig jelentkeznek új területek is, elég csak arra gondolni, hogy 5-6 évvel ezelőtt indult el rohamos fejlődésnek az Internet. 12 éve még csak azok a nyelvi problémák voltak, amiket az ember a saját gépén tárolt, de már lehetett szöveget szerkeszteni. Egy céges hálózatban a gépek összeköthetőek és az Interneten gyakorlatilag korlátlan számú szöveg érhető el. Az emberiség tudása, – még ha nem igaz, akkor is így van –, ott az Interneten, és ennek nagy része szöveg.

Folyamatosan figyeljük, hogy mi történik a világban. Szerencse, hogy a tudományos kapcsolataink miatt ez elég jól megy. Fordító rendszerünkhöz évekig gyűjtöttük a különböző modulokat, melyeket aztán egy nagy dominóként összeraktuk, és három éve elkezdtünk egy gépi fordítás projektet. Bár akkor már 100 emberév mögött volt, tehát az első 10 év munkája. Ennek a területnek a legnagyobb kihívása a fordítás, az emberi fordítás valamilyen szimulációja, és ha ehhez valamit hozzá tudunk tenni, akkor az összes modul, amit eddig építettünk, nem volt más, mint melléktermék. Azokat technikailag és nyelviileg úgy készítettük, hogy be tudjuk építeni a rendszerbe.

Most is folyamatosan figyeljük az új területeket. Jó, hogy erre, az alaputatásokra már három éve van állami támogatás, és reméljük, ez így is marad. Ma már vannak olyan kutatás-fejlesztési témák, melyek megemlíti a nyelvtechnológiát, ami 2000 előtt elképzelhetetlen volt. Nem is tudtak róla, így most nagy öröm, hogy feltűnt, és ebbe aktívan be szeretnénk szállni.

Sejtették-e, hogy kiinduló ötletük ekkora hatással lesz a következő évek szakmai társadalmára és mindenki, aki kapcsolatban van a számítógéppel vagy az Internettel, ismeri nevüket és használja eredményeiket?

Menet közben tűnt fel, hogy fontos, amit mi csinálunk: a legnagyobb példányszámban használt Magyarországon írt szoftver a helyesírás-ellenőrző. Ez köszönhető a Microsoftnak és a konkurensnek is, mert az összes platformon fut.

Ott vagyunk minden ember gépén, több mint 2 millió példányban – befolyásoljuk a magyar helyesírást. Nem akarjuk, de így van. Azt a felelősséget kaptuk, amit az Akadémiának kellene viselnie, viszont azt a támogatást nem kaptuk meg, amit az Akadémiák kapnak. Ezek a felelősségek nem magáncég-típusúak, a világon egyedülálló, hogy ezt egy magáncég vállalja, és hogy a mai napig is, 12 év után sem változott meg a helyzet. A magyar nyelv ügye – a számítógépek kapcsán – kicsúszott az Akadémia kezéből.

Külföldön mennyire ismertek azok az eredmények, melyeket idehaza már bevezettek?

Külföldön nagy szerencsénk van, mert nem adtuk fel a tudományos tevékenységet, így elért eredményeinkről konferenciákon tájékoztatjuk a világot. Ezeket el lehet mondani időről-időre, és elég sok helyen. Ismernek is minket. A tudományos háttértől egy üzleti vállalkozás nem feltétlenül jobb, csak jó érzés, hogy tudományos háttérünk van.

Európában nagyon figyelnek arra, hogy kiknek vannak olyan megoldásai, amelyek több nyelvre használhatók. Szerencsénk, hogy a lengyel, cseh, román stb. megoldásaink rendelkezésre állnak, és persze tudunk fordítani angol, német, spanyol stb. nyelvekre is. Nyugaton megcsinálták a maguk nyelvére, és mivel nekik már a szláv is bonyolult nyelv, – márpedig azt sokan beszélik a most csatlakozók között –, így aztán hamar feltűntünk, és gyakran az érdeklődés középpontjába kerültünk.

Néhány évvel ezelőtt egy belga cég arra épített, hogy a nyelvtechnológia fontos lesz a jövőben. Azt mondták amit én, de ők olyan hangosan mondták, hogy abba a Microsoft-tól kezdve mindenki beszállt. Azokat akik ilyen tevékenységet végeztek, azt bekebelezték. Addig növeltek a céget, míg az fel nem robbant. Egyrészt üzletileg, másrészt etikailag és jogilag. Azóta az egész vezetőség ott van, ahol más nem szeretne lenni. Ez azért volt érdekes, mert rengeteg konkurensünket ették meg menet közben, így azok megszűntek. Ez olyan, mint mikor a nagy hal a kis halak közé kerül, és minden, ami a szája elé kerül, azt felfalja. Ezután a nagy cégek vásárolták fel a darabjait, tehát kevés része maradt önálló. Mindig újabb és újabb kis cégek indulnak el, de a nyelvtechnológia témában többnyelvű alig van. Még ha lett volna, akkor sem élnek meg 12 évet, mert egy nagy megvásárolja őket.

Még gmk korunkban kötöttünk szerződést a Microsoft-tal, ők ellenőrizték az eszközöket, megfelelő volt, megegyeztünk. Elégé kicsi a piac ahhoz, hogy könnyen találjon egy cég nemzetközi partnereket, akik felkarolják. Világszerte ismertek vagyunk és igyekszünk is rájátszani erre. Például konferenciákat szponzorálunk, ahol a cég neve előkerül. Most utoljára november végén volt Londonban a „Translating and the Computer” című konferenciának a 25. éves évfordulója. Ezt azért támogattuk, mert egyrészt a jubileumra ők is jobban odafigyeltek, másrészt az EU-csatlakozás előtt lényeges elem, hogy ebből a régióból ilyen technológiával ki rendelkezik. Kell a tudományos háttér, személyes vagy céges kapcsolat is, de ilyenfajta akciókra is szükség van. Kétféle termékünk van, az egyik, amit eladunk a hazai és a régió piacán a végfelhasználóknak –, ez az, amit dobozban lehet látni. A másik a technológia, amit eladunk a Microsoft-nak, Lotus-nak, és ők beépítik. A nemzetközi piacon dobozaink nem találhatóak meg, mert ott csak a technológia él. Büszkéek vagyunk arra a „hu”-ra a Morphologic végén, de az idők folyamán sikerült megvennünk a „com”-ot is mely korábban valami amerikai hardware cég tulajdona volt.

Szeretném kérni, hogy néhány mondatban vázolja, mit tervez a következő 2, 5 és 10 évre? Talán mindenki számára tanulságos, ha csatlakozhat valamilyen módon az ötletgazdag elmék közeli, vagy távoli jövőben várható elképzeléseikhez...

Nincs olyan aki helyesen tudna jósolni. Meg tudta valaki jósolni 1989-ben, hogy ez lesz 1994-ben az Internet? Hogy mit tervezek csinálni, azt nem tudom, –

nem szeretném, ha a 2, 5 és a 10 év között az lenne különbséget, hogy valamit máshogy kellene csinálni. Minden a szövegben van, a szöveg meg a nyelvben és ezzel kapcsolatban nekünk reggeltől estig lesz feladatunk. Ha valamit rosszul csinálunk és a Morphologic-nak egyszer majd rosszul áll a szénája, akkor az a mi hibánk lesz.

A világ nekünk dolgozik, akkor is, ha mindenfajta recesszióról beszélünk, mert a szövegekkel valamit kezdeni kell, és amióta ez a riport megy, azóta is Gigabájtok születtek az interneten. Olyan mennyiségű az adat, hogy már csak ideig-óráig működik az, hogy mikor egy keresőeszköz visszahoz 20 ezer találatot, megnézem az elsőt meg a harmadikat meg még egyet, a többi pedig elfelejtem. A dolog egyik fele, hogy túl sok találat van, de valójában nem jól van megfogalmazva a feladat. Feladatunk a jövőben az, hogy, megtaláltassuk az emberekkel azt, amit keresnek, tehát olyan tartalmat találni, amire gondoltak, nem pedig olyat, amit leírtak. Nehéz megmondani, hogy mi lesz az eszköz, de az biztos, hogy ebbe az irányba kell menni.

Vannak megoldásaink a fordításnak újabb elven való megvalósítására, ami 2004-ben – legalább az angol és a magyar között – mint eszköz, az első változatban megjelenik a piacon is.

Jó látni, hogy a világ nagy nyelveinek, európai része 80-90%-os lefedettségű az Interneten, tehát azoknak már mindenféle eszközük megvan angolra, vagy franciára. Most ebben a kiegyensúlyozott világban a kínai meg a japán a második és a harmadik legtöbb weboldal, de még csak 20%-kal vannak benne, a többiek még csak ezután jönnek.

A kínai nyelv nem egy, mert nyelvjárások vannak, de egy írásuk van és az Interneten az írás a döntő. Ez több mint egymilliárdos piac, s nyilvánvalóan ehhez eszközök is kellene. A maláj, a filippínó és a hasonló nyelvekre, szintén kell figyelni és ezek komplex nyelvek az angolhoz viszonyítva. Technológiánk sokkal jobb, mint ha az angoltól írtam volna át. Ha ügyesen csináljuk a dolgainkat, akkor a következő években azt kell általánosítani, amit már létrehoztunk, azaz a keresés és a fordítás irányába elmozdulni.

A jelenlegi helyzetben van mobiltelefonunk meg e-mail-ünk, – ez a kettő az, ami ellen minden üzletember védekezett. Az üzletembernek azért van titkárnője, hogy hagyják őt békén, majd a titkárnő felbontja a levelet, elolvassa, kidobja, lefordítja, megválaszolja, aláírja, mindent megcsinál, és csak minimalizálja azt, ami végül is eljut a fontos emberhez. Az e-mail bebújik és az asztalomra kerül, a mobiltelefon akkor is csöng, amikor nem akarom, vagy kikapcsolom, de akkor üzenetek vannak. Pedig hát nyilván azért találtuk ezeket is ki, mert sokkal hatékonyabbak, mint ami eddig volt. Mindenképpen jobb lenne, ha rendszerben benne volna a titkárnő. Ez például egy jó feladat a nyelvi technológiának, hogy mind a mobiltelefonba, mind a számítógépen az e-mail fogadása során a hívásokat megválaszoló, rendszerező, lefordító eszköz előzné meg az emberi beavatkozást. Ez mind-mind a XXI. század technológiájára vár.

Magam is látom a napi 100-200 levelemmel, hogy ezzel nem lehet lépést tartani. Kell egy előfeldolgozó-válogató program. Együtt kell működnöm egy olyan kis technikai izével, ami ott ül bent szoftverként, és segíti a munkámat. Nem helyettem dönt, csak könnyíti a döntéseimet. Azt gondolom, hogy ötlet is és lehetőség is van előttünk bőven.

Mit vár a májusi EU-csatlakozástól?

Az eddigi tapasztalatunk az Unióról az, hogy nagyon szigorúak a szabályok. Ha egy jó megoldás az Uniótól kívülről érkezik, csak azért mert kívülről jött, nem nyer bebocsátást. Ez nincs leírva sehol, de így van. Rendkívül bonyolulttá tették a külső eszközök, technológiák behozatalát. Az Unióban sok profi cég van, bár relatíve a mi témánkban kevesebb.

Jelenleg 11x10 nyelvpár vár az Európai Unióban az egységes fordításra, de májustól újabb 270 új pár kerül közéjük. A 20 nyelv esetén $20 \times 19 = 380$ a különbség, vagyis 270 új viszonylat jelenik meg. Tudjuk, hogy ezek nem egyforma súlyúak és nem minden megy direktben, mert sokszor van egy közvetítő nyelv, de a feladat még így is megháromszorozódik.

Azt várom az EU-tól, hogy nem egyik napról a másikra, de idővel megváltozik. Tudomásul kell venni, hogy mi is belül vagyunk. Senki sem gondolja, hogy mi leszünk az Unió közepe, de egy idő után már tudni fogják, hogy ránk számíthatnak. Mert mégiscsak belül vagyunk. Ez az, amit nagyon nehéz megfogalmazni politikailag korrekt módon. Szükség lenne arra, hogy valaki a tényleges értékénél kezdje minősíteni a dolgokat.

Több olyan tenderben vettünk részt Európai Unió cégekkel, ahol meg volt adva 100 szempont. Valamennyi szempontnál pozitív választ tudtunk adni, és a kiértékeléskor kiderült, hogy ez a legjobb. Mégsem miniket választottak. Tehát ha kiskorunkban egy olyan világban éltünk, ahol természetes volt, hogy más szempontok is vannak, mint az a száz, amit felsoroltak, akkor azt kell mondani, hogy az EU-nál is van ilyen. Miért lehet az, hogy valaki nem a legjobbat választja, hanem valami miatt egy másikat?

Azt várom az Uniótól, hogy ez a határ megszűnjön. Nem egyik napról a másikra, de lépésről-lépésre több érv lesz arra, hogy mi belül vagyunk és nem kívül.

